

Sprawozdanie z konferencji „Wczesnonowożytna medycyna, historia naturalna i filozofia przyrody (XVI–XVIII wieku): miejsca spotkania, miejsca konfliktu”, Poznań, 7–8 XII 2017 roku

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2017.053>

W dniach 7–8 grudnia 2017 roku w Centrum Kongresowo-Dydaktycznym Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu odbyła się konferencja naukowa „Wczesnonowożytna medycyna, historia naturalna i filozofia przyrody (XVI–XVIII wieku): miejsca spotkania, miejsca konfliktu”. Konferencję zorganizowały kierowany przez prof. dr hab. Anitę Magowską zespół Katedry i Zakładu Historii i Filozofii Nauk Medycznych Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu oraz Fundacja na Rzecz Myślenia im. Barbary Skargi, a honorowym patronatem objęły władze poznańskiej uczelni, reprezentowane przez dziekan Wydziału Lekarskiego I UMP, prof. dr hab. med. Ewę Wender-Ożegowską, a także poznański oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Polskie Towarzystwo Historyczne i Polskie Towarzystwo Historii Nauk Medycznych.

Podstawowym celem przyświecającym organizatorom było stworzenie okazji do określenia, w możliwie szerokiej perspektywie, „aktualnego stanu prowadzonych w Polsce badań nad historią wczesnonowożytnych *rei naturalis*”. W komunikacie wstępnym wyrażono ponadto nadzieję, że konferencja będzie platformą debaty nad „genezą współczesnego przyrodoznawstwa i biomedycyny oraz charakterem zmiennych relacji między przyrodą a człowiekiem”. Zaproszenie do uczestnictwa skierowano do przedstawicieli nauk humanistycznych i społecznych: historyków filozofii, nauki (medycyny, biologii, geologii, botaniki), kultury i edukacji, socjologów i antropologów wiedzy oraz badaczy reprezentujących nauki przyrodnicze i medyczne. Wśród zaproponowanych zagadnień badawczych wymieniono

związki medycyny odrodzenia, baroku i oświecenia z filozofią przyrody i historią naturalną, przedmioty oraz praktyki wczesnonowożytnej medycyny, filozofii przyrody i historii naturalnej, media, metody i narzędzia zbierania i komunikowania wiedzy o naturze, aktorów (indywidualnych i zbiorowych, prywatnych i publicznych) zaangażowanych w wytwarzanie i cyrkulację wiedzy o naturze, koncepty wyjaśniające relacje człowieka z naturą (*magia naturalis*, alchemia, jatronauki, fizykoteologia), historię wczesnonowożytnych gatunków epistemicznych stosowanych w obrębie medycyny, filozofii przyrody i historii naturalnej oraz zależności między lokalną a uniwersalną wiedzą o naturze. Arcyciekawa tematyka miała niewątpliwie wpływ na skład komitetu naukowego, do którego zaproszenie przyjęli wybitni historycy, filozofowie, przyrodnicy i lekarze reprezentujący czołowe krajowe ośrodki i instytucje nauk humanistycznych i medycznych, przede wszystkim jednak zaowocowała szerokim odzewem chętnych do wzięcia czynnego udziału w konferencji. Do programu naukowego zakwalifikowano ponad 30 referatów, z których 11 zostało zgłoszonych przez samodzielnych pracowników nauki. Chociaż pięcioro uczestników, pokonanych przez okoliczności losowe, nie mogło ostatecznie stawić się na obradach, konferencja miała nader bogaty harmonogram, tak ilościowo, jak i – przede wszystkim – jakościowo.

Program podzielono na siedem uporządkowanych tematycznie sesji, z których cztery przewidziano na pierwszy dzień obrad. Konferencję rozpoczęła sesja poświęcona filozofii i przyrodoznawstwu XVIII wieku, w której dr Mateusz Falkowski z Instytutu Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego omówił stanowisko Juliena Offraya de la Mettriego względem kartezjańskiego dualizmu i mechaniczystycznej teorii materii, oraz – z drugiej strony – etyki przyjemności („La Mettrie albo maszyna rozkoszy”), dr Marta Sukiennicka z Instytutu Filologii Romańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza przedstawiła, w jaki sposób Charles Bonnet reinterpretował używane uprzednio w filozofii i alchemii pojęcie palingenezy, nadając mu nowe, biologiczne i ewolucyjne znaczenie („Palingeneza w ujęciu Charles’a Bonneta, od alchemii do ewolucji”), a dr Bartosz Działożyński z Uniwersytetu Warszawskiego nakreślił strategię przyjętą przez Carla von Linné przy umiejscawianiu człowieka jako jednostki taksono-

micznej w obrębie systemu przyrody („Pojęcie *Homo sapiens* w «Systemie natury» Karola Linneusza”).

Druga sesja poświęcona była historii alchemii. Dr Marek Woszczek z Instytutu Filozofii UAM zaproponował spojrzenie na paracelsyzm (szczególnie zaś jego radykalne nurty i tzw. teoalchemię) jako ten z czynników destabilizacyjnych, który okazał się kluczowy w procesie burzenia wcześniejszych relacji wiedzy i praktyki, a w rezultacie również w formowaniu się epistemologicznych ram filozofii przyrody, historii naturalnej i medycyny wczesnej nowożytności („Chemia, mistyka rewolucja. Paracelsjańska religia przyrody jako destabilizująca trajektoria wczesnej nowożytności”). Dr Mateusz Dąsał z Zakładu Humanistycznych Nauk Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu i dr Radosław Łazarz z Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Krakowie (referent) zaproponowali spojrzenie na alchemię jako swego rodzaju prekursorkę akademickiego systemu medycyny rozwiniętego w wieku XVIII i następnych stuleciach („Alchemia jako model medycyny akademickiej w okresie nowożytnym”). Niżej podpisana, reprezentująca Zakład Historii Medycyny i Etyki Lekarskiej Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego, przedstawiła poglądy pierwszych profesorów medycyny w szczecińskim Gimnazjum Mariackim, Georga Kirsteniusa i Johanna Zandera na jatrochemię, metody, jakimi posłużyli się oni przy próbach zbadania prawdziwości twierdzeń medycyny paracelsjańskiej, oraz przypuszczalne powody różnic w stanowiskach prezentowanych przez obu lekarzy wobec paracelsyzmu („Pierwsi profesorowie medycyny Gimnazjum Mariackiego w Szczecinie wobec jatrochemii i innych jatronauk”). Wreszcie, dr hab. Rafał Prinke z Katedry Ekonomiki Turystyki i Informatyki poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego przedstawił Michała Sędziwoja jako lekarza („Medycyna w pismach i działalności alchemika Michała Sędziwoja, 1566–1636”).

Trzecią sesję, zatytułowaną „Religia i medycyna w epoce wczesnonowożytnej”, otworzyła dr hab. Małgorzata Delimata-Proch z Instytutu Historii UAM, przedstawiając pracę „Konflikt czy współzawodnictwo? O zakresie, metodach oraz skuteczności działania Niebieskich Uzdrowicieli i ziemskich lekarzy w świetle polskiego piśmiennictwa mirakularnego (XVI–XVIII wieku)”. Z kolei dr Katarzyna Brzezina-Scheurerer z Instytutu Historii Sztuki UJ mówiła o kolekcji naturalistów księcia Hieronima Floria-

na Radziwiłła oraz zawartych w jego pismach przemyśleniach i poglądach przyrodniczych i medycznych („Między wiarą a wiedzą. Zainteresowania księcia Hieronima Floriana Radziwiłła naturą i medycyną”). Dr Ewa Rybałt z Instytutu Kulturoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej przybliżyła uczestnikom, w jaki sposób szesnastowieczny spór o prymat medycyny greckiej nad arabską pomiędzy weneckimi lekarzami, Vittore Trincavellą i Valerio Superchią wpłynął na styl cyklu malarskiego autorstwa Jacopa Tintoretta, zachowanego we wnętrzach weneckiej konfraterni św. Rocha („Jacopo Tintoretto i Vittore Trincavello – malarz i lekarz w weneckim bractwie św. Rocha”). Ostatnie wystąpienie przewidziane w sesji trzeciej, „Pogląd na *ars medica* w pierwszej polskiej encyklopedii. Medyczna tradycja versus empiria w «Nowych Atenach» księdza Benedykta Chmielowskiego”, dr Wojciech Paszyński z Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego wygłosił w drugim dniu konferencji, co było spowodowane względami logistycznymi niezależnymi od organizatorów i referenta.

Pierwszy dzień konferencji zamknęła sesja „Debiuty”, w której wykłady związane z przygotowywanymi pracami doktorskimi przedstawiły mgr Aleksandra Kaźmierczak z Zakładu Humanistycznych Nauk Wydziału Farmaceutycznego UMWr („Możliwości poznania świata przyrodniczego w ujęciu wybranych uczonych nowożytnych w kontekście teologicznym”), reprezentująca ten sam ośrodek mgr Anna Adamowicz („Wariolizacja i wakcynacja w osiemnastowiecznej Europie”) oraz mgr Aleksandra Alberta z Instytutu Historii Uniwersytetu Opolskiego („Cięża i połóg Ludwiki Karoliny Radziwiłłówny w świetle realiów medycznych epoki Jana III Sobieskiego”).

Drugi dzień poznańskiego spotkania rozpoczęła sesja poświęcona wzajemnym relacjom medycyny i filozofii w epoce wczesnonowożytnej oraz praktyce medycznej na terenach I Rzeczypospolitej. Prof. dr hab. Adam Grzebiński z Instytutu Filozofii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika dyskutował z tezami K. Dewhursta i P. Romanella na temat wzajemnych zależności między poglądami medycznymi i myślą filozoficzną Johna Locke’a („John Locke: medycyna i teoria poznania”). Dr hab. Adam Świeżyński z Instytutu Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego mówił o strategiach radzenia sobie z konfliktem między *historia divina* a *historia naturalis* doświadczanym przez związanych z I Rzeczpospolitą myślicieli ży-

dowskich, takich jak Judah Loew, David Gans, Joseph Solomon Delmedigo czy Tobias Cohen („Filozofia przyrody i medycyna w ujęciu przedstawicieli myśli żydowskiej z XVI i XVII wieku”). Z kolei dr Andrea Mariani z Instytutu Historii UAM przedstawił zmiany, jakich w epoce oświecenia dokonywano w składzie leków złożonych i listach aprobowanych składników preparatów farmaceutycznych na przykładzie źródeł archiwalnych związanych z działalnością aptek przy klasztorach jezuitów na terenie I Rzeczypospolitej („*Materia medica* w osiemnastowiecznych aptekach jezuickich. Między tradycją a innowacją”). Wreszcie, dr Hanna Kurowska z Instytutu Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego przedstawiła proces wykształcania się polskiego nazewnictwa anatomicznego i profesjonalnego związanego z położnictwem („Systematyzacja polskiej wiedzy położniczej w drugiej połowie XVIII wieku”).

Tematem przewodnim kolejnej sesji była kwestia transferu i recepcji wiedzy medycznej i przyrodniczej w XVII i XVIII wieku. Dr Bartłomiej Siek z Zakładu Historii i Filozofii Nauk Medycznych Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego przedstawił mozaikę poglądów prezentowaną przez siedemnastowiecznych autorów na temat leczniczej wartości bezoara jako przykład typowego dla tego okresu przenikania się nurtów dzisiaj rozpoznawanych jako pseudo- para- i naukowe („Siedemnastowieczne dzieje bezoara”). Dr hab. Barbara Łuczak z Pracowni Katalonistyki Instytutu Filologii Romańskiej UAM omówiła strategię redagowania późnoosiemnastowiecznych francusko- i hiszpańskojęzycznych poradników i podręczników botanicznych adresowanych do kobiet, ze szczególnym uwzględnieniem przyczyn, dla których unikano prezentowania w nich systematyki zaproponowanej przez Linneusza („Wiedza botaniczna w podręcznikach dla kobiet we Francji i Hiszpanii końca XVIII wieku”). Dr hab. Ryszard Gryglewski z Katedry Historii Medycyny Collegium Medicum UJ zaprezentował przemyślenia nad miejscem modelu fizjologii zaproponowanego przez Albrechta von Hallera (*anatomia animata*) względem wcześniejszych modeli badawczych (*anatomia vivorum*, fizjologia teoretyczna/ spekulatywna) oraz późniejszej fizjologii eksperymentalnej („Pomiędzy *anatomia animata* i *physiologia experimentalis*”). Przewidziany w tej sesji wykład dr. Jakuba Węglorza z Instytutu Historii Uniwersytetu Wrocławskiego, zatytułowany „Gromadzenie i komunikowanie wiedzy medycznej, kolekcjonowanie

i weryfikacja informacji”, został wygłoszony w pierwszym dniu konferencji. Referent przedstawił wachlarz strategii badawczych stosowanych w epoce wczesnonowożytnej w celach testowania prawdziwości wiedzy medycznej oraz zasady, jakimi autorzy druków i rękopisów o charakterze naukowym zdawali się kierować podczas doboru informacji transferowanych w tych publikacjach.

W ostatniej sesji konferencji, zatytułowanej „Źródła”, dr Piotr Paluchowski (referent) i dr hab. Adam Szarszewski z Zakładu Historii i Filozofii Nauk Medycznych Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego przedstawili „*Memoriale Loimicum* – gdański pamiętnik z czasów zarazy 1709 roku”, mgr Łukasz Krzyszczuk z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego omówił wczesnonowożytne rękopisy medyczne pochodzące ze zbiorów dawnej biblioteki kościoła św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, a dr Joanna Dąbał, mgr Radosław Kubus i mgr Karolina Szczepanowska z Instytutu Etnologii i Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego zaprezentowali (także w naturze) ceramiczne i szklane wyroby do przechowywania medykamentów z badań archeologicznych prowadzonych w Gdańsku.

Dzięki dyscyplinie czasowej skrupulatnie przestrzeganej przez wszystkich referentów każda sesja mogła zakończyć się półgodzinną dyskusją – czas ten był zawsze wykorzystany do ostatniej sekundy, a dialog między uczestnikami spotkania toczył się żywo również podczas przerw kawowych i obiadowych. Dyskutowano nad metodologią badań historycznych, nad medycyną i przyrodoznawstwem wczesnej nowożytności, toczono spory o przedstawione w niektórych referatach wnioski, dzielono się informacjami o źródłach i opracowaniach, odkrywano wspólne obszary zainteresowań, eksplorowanych przez uczestniczących w konferencji badaczy z różnych perspektyw wynikających z odmiennych proweniencji naukowych. Znaczna część uczestników była obecna przez cały czas trwania obrad, co znakomicie przyczyniło się do wysokiego poziomu merytorycznego tej wielowątkowej, żywej wymiany myśli. Fakt, że w poznańskim spotkaniu wzięli udział przedstawiciele tak wielu nurtów nauk humanistycznych, społecznych i przyrodniczych (historycy nauki / sztuki / idei, filozofowie, literaturoznawcy, filolodzy klasycyści, bibliotekoznawcy, archeolodzy, lekarze) spowodował, że konferencja, zgodnie z własnym tytułem stała się miejscem (twórczego) konfliktu i (inspirującego) spotkania. Składając komitetowi

organizacyjnemu na ręce jego przewodniczącej – dr Katarzyny Pękackiej-Falkowskiej podziękowania za perfekcyjnie przygotowane i poprowadzone spotkanie, uczestnicy jednogłośnie wyrazili nadzieję, że konferencja okaże się pierwszą z cyklu imprez o podobnym, multidyscyplinarnym charakterze. O słuszności powyższego postulatu będą świadczyć – jestem tego pewna – opublikowane wersje wygłoszonych w Poznaniu referatów, które ukążą się wkrótce na łamach „Klio” i „Medycyny Nowożytnej”.

Joanna Nieznanowska (Szczecin)